

Rosita Steenbeek

Wie is mijn naaste?

Mijn verhaal over de vluchtelingenopvang

2018 Prometheus Amsterdam

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2018 Rosita Steenbeek
Omslagontwerp Suzan Beijer
Foto auteur Frank Ruiten
Lithografie omslag Marc Gijzen
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 3575 1

*Ali met de Blauwe Ogen,
een van de vele kinderen van de kinderen,
zal Algerije verlaten op schepen
met zeilen of riemen.
En samen met hem duizenden
met tengere lijfjes en ogen
van arme stakkers als hun ouders,
op boten uit de Gewesten van de Honger.
Ze zullen aan land gaan in Crotone en Palmi,
met miljoenen, gehuld in Aziatische vodden
en Amerikaanse hemden.
Vanuit Crotone of Palmi zullen ze
naar Napels reizen, en vandaar naar Barcelona,
naar Thessaloniki en Marseille.*

Pier Paolo Pasolini

Uit: *Ali dagli Occhi Azzuri* 1962

LAMPEDUSA

Terug naar Lampedusa

Het vliegtuig is zo klein dat er maar twee stoelen naast elkaar staan en er in de cabine geen plaats is voor koffers. Naast me zit een sportief geklede man van even in de zestig, verzonken in *La Sicilia*, de krant van het eiland waar Lampedusa bij hoort, al ligt het dichterbij Tunesië en behoort het geologisch tot het Afrikaanse continent.

De zon drijft als een bal op de zee, knalrood, onecht als een zuurtje en laat de golvende kust van Sicilië opgloeien. Daar maakte ik het Zoete Leven mee, het laatste stukje ervan. Daar zwom ik lange zomers in de mythische zee tussen de cyclopenrotsen, lag ik aan witte en lavazwarte stranden en danste in de warme avond op terrassen die soms rossig waren door Saharazand.

Ik kijk naar de baan die de zon als afscheidsgroet over de zee uitrolt. Over die looper vaart een schip. Wanneer het vliegtuigje een zwenking maakt, wordt de hele pot verflieggevooid en kleurt de zee volledig rood. Het schip steekt er zwart tegen af.

De eerste keer ging ik naar Lampedusa met de boot, tien

uur varen in de nacht tot ik de zon zag opgaan boven zee, in alle mogelijke schakeringen, en dacht aan de kleurige kleren van de mensen die dood in het water dreven; beelden van een documentaire die ik de vorige avond had gezien in Agrigento. Tegelijk herinnerde ik me de klachten op de website over het avondse schip en de karige bar.

‘De zwarte zee’ wordt die zee van ooit nu genoemd, de titel van een fotoreportage die ik net zag op het vliegveld in Palermo. Beelden van een rubberboot vol migranten, van een kade vol lijkzakken, van een vrouw die bloemen legt op een kist, van een man die huilt van dankbaarheid terwijl een redder zijn hand vasthoudt. Die beelden kennen we nu wel. Er zijn nieuwe rampen die onze aandacht vragen, nieuwe slachtingen, massamoorden, aardbevingen en orkanen. Maar intussen blijven hier mensen verdrinken, intussen vissen vissers lijken op en heeft de verse vis waarmee uitbundig wordt geadverteerd zich gevoed met mensenvlees – wat overigens geen bedreiging is voor onze gezondheid, deelde een vishandelaar geruststellend mee.

We gaan alweer landen. Door gaten in het wolkendek zie ik dat stukje land glinsteren, twintig vierkante kilometer, de helft van Schiermonnikoog, maar voor velen die felbegeerde overkant en het begin van een nieuw leven. Het eiland lag daar onopgemerkt, voornamelijk bewoond door vissers, totdat Khadaffi in 1986 twee raketten op Lampedusa afvuurde, gericht op de militaire basis van de Amerikanen. De projectielen plonsden in zee, maar Lampedusa stond nu op de kaart. De kranten kopten: ‘Libische aanval op Italiaans grondgebied’. Veel mensen uit Noord-Italië, met name Milanezen, die wat minder zon krijgen, kwamen op

de gedachte een hotel te beginnen op de zuidelijkste punt van Italië, en vanaf dat moment stroomden de toeristen toe.

In korte tijd heb ik een band gekregen met het eiland en met de bewoners, omdat alles er is verhevigd en uitvergroot. Je staat er als bevoorrechte Europeaan voortdurend oog in oog met mensen uit die andere wereld van oorlog, armoede, hongersnood, met mensen die ternauwernood hun reis hebben overleefd of dierbaren onderweg zijn kwijtgeraakt. Ook op Lampedusa kun je aan hen voorbij leven, je aan hen ergeren, of je voor hen inzetten zoals de mensen doen met wie ik bevriend ben geraakt.

We veren mee in onze stoel wanneer het vliegtuig de grond raakt. Over de grijze landingsbaan rollen we tussen rode lichten langs de zee. De vorige keer voer ik de haven binnen, die oogde als een vakantieoord tot ik de vele boten zag met POLIZIA erop, CROCE ROSSA, GUARDIA COSTIERA, een boot van Save the Children en een van Artsen zonder Grenzen. Op de kade stonden politiewagens, ambulances, busjes van *carabinieri* en Misericordia.

‘*La prima volta Lampedusa?*’ vraagt de man naast me.

‘Tweede keer.’

‘Vakantie?’

‘Ik schrijf over de vluchtelingen.’

‘Houdt u van Afrika?’

Bedoelt hij dat hij niet wil dat Italië in Afrika verandert, zoals ik menigeen heb horen zeggen?

‘Ik ben in Malawi geweest, dat maakte indruk. En u?’

‘Ik hou erg van Afrika, kom er al meer dan vijftientig jaar. Ik was in Kenia, voor werk, en ik wilde de woestijn

zien. Met een jeep, water, eten, kwam ik bij een dorpje: wat huizen, geen straten. Er speelden een paar jongetjes, helemaal bloot. Ze waren verbluft toen ze de auto zagen, renden erachteraan, aaiden hem. Ik gaf ze een stukje brood en het was alsof ze nog nooit zoiets lekkers hadden gegeten. Toen ben ik naar het dichtstbijzijnde dorp gegaan en heb daar de auto volgeladen met brood. De euforie van de kinderen, de gastvrijheid waarmee hun ouders me onthaalden en van hetzelfde bord lieten eten. Dat heeft me zó geraakt.'

Onze gordels mogen los.

'Als ik weer thuis ben lijd ik aan *mal d'Africa*, wel drie, vier maanden lang. Dan wil ik terug. Het leven is er zo puur. Wij hebben er hier geen weet van.'

We moeten uitstappen.

In de aankomsthal staat Paola, mijn gastvrouw, bij wie ik ook afgelopen december heb gelogeed. Het is fijn haar weer te zien. Vroeger was ze advocate in Palermo, maar nu is ze eigenaar van een schilderachtige B&B in het huis van haar overleden vader, die ze bestiert samen met haar geliefde, Melo, zeekapitein in ruste. Ze had zich teruggetrokken uit de slangenkuil van de politiek en het rechtswezen om hier een bestaan te leiden omringd door natuur en boeken waarin ze haar gasten wilde laten delen, maar uitgerekend op dit kleine eiland belandde ze midden in het grote drama van de actualiteit.

Ze is lang voor een Siciliaanse, stevig, de humor fonkelt in haar donkere ogen. Ook haar boosheid verpakt ze speels. We omhelzen elkaar en ik volg haar naar haar jeep. Het is aanmerkelijk drukker dan bij mijn laatste bezoek. Er zijn

veel meer winkels en terrassen open.

‘Over één, twee maanden kun je hier niet meer lopen en er is geen *ragazzo* meer te zien. Die mogen dan de opvang, de hotspot, niet meer uit, want dat vinden de toeristen niet prettig.’ Om termen als migranten, vluchtelingen en *clandestini* te vermijden noemt ze de jongens en ook de meisjes, die meestal snel op de boot naar Sicilië worden gezet, *ragazzi*, jongelui. ‘Boten met *ragazzi* meren alleen ’s nachts aan, zodat de vakantiegangers er niets van merken.’

Nadat ik me heb geïnstalleerd schenkt Paola een glas wijn in in de huiskamer vol boeken en schilderijen die uitkijkt op een baai, Cala Pisana. Tussen de schilderijen hangt een grote zwart-witfoto van de door de maffia opgeblazen rechters Falcone en Borsellino die zich naar elkaar toe buigen in een vrolijk onderonsje. Ik was op Sicilië tijdens beide aanslagen en zag de kraters in de weg. Melo is behalve de geliefde van Paola ook de zoon van Borsellino’s zuster. Hij komt binnen in korte broek en een T-shirt met verfvlekken. Zijn mooie kop is gebeurd, zijn halflange haar draagt hij in een staartje. Hij begroet me hartelijk. Melo is geestig en eigenzinnig als Paola en nu druk bezig het huis te verdedigen tegen zeewind en vocht. Paola vraagt of ik straks een bord pasta mee-eet, wat ik graag doe, niet alleen omdat ze een begaafde kok is, maar ook omdat Paola en Melo goed gezelschap zijn en me zullen bijpraten over de situatie hier. De vorige keer kreeg Paola tijdens de maaltijd te horen dat er honderdtwintig migranten aankwamen die gered waren door de kustwacht, en stonden we rond middernacht op de kade om hen te verwelkomen. Het maakte veel indruk de mensen van boord te zien komen, bloots-

voets, rillend van de kou, en hen in de ogen te kijken terwijl ik een thermische deken om hun schouders sloeg.

Daar leerde ik de vrijwilligers kennen van Forum Lampedusa Solidale, die de vluchtelingen en migranten willen ontvangen als medemens en niet als nummer zoals de officiële opvang. Het is een bont gezelschap, met een non en de plaatselijke pastoor aan het ene uiterste, en Paola als verstokte atheïst aan het andere. De leden van het Forum dragen geen mondkapjes of handschoenen en zorgen behalve voor thermische dekens, ook voor warme thee, cake en een vriendelijk woord.

Ik vraag of er dingen veranderd zijn.

‘Mensen worden vaker en sneller op het vliegtuig terug gezet. Vanochtend nog een toestel vol Egyptenaren. Ze gaan via Sicilië en Rome naar Egypte, zonder dat ze de kans krijgen asiel aan te vragen. Er wordt alleen gekeken naar het land van herkomst. Egyptenaren, Marokkanen, Tunesiërs gaan *linea recta* terug.’

Paola wordt gebeld door iemand van het Forum. Een van de Egyptenaren is gevlucht, op het vliegveld, voordat hij zou worden uitgezet. ‘Ze vermoorden me als ik terugkom in Egypte,’ had hij geroepen.

De kranten hebben de laatste tijd vol gestaan over Giulio Regeni, de achtentwintigjarige Italiaan die onderzoek deed in Egypte en die na zeven dagen te zijn gemarteld is vermoord. Een van de vele bewijzen dat je in Egypte onder het huidige regime niet veilig bent. ‘En toch sturen we de Egyptenaren zonder onderzoek terug. Je kunt niet een heel volk over één kam scheren.’

‘Dat geldt ook voor de Gambianen,’ zegt Melo. ‘We heb-

ben hier Omar leren kennen, uit Gambia. Zijn neef had gevochten met de politie maar was ontsnapt en daarom hadden ze Omar opgepakt. In de gevangenis hebben ze zijn beide armen gebroken. Je kunt zo'n jongen niet terugsturen.'

'Italië heeft akkoorden gesloten met allerlei landen,' vertelt Paola. 'Soedan, Senegal, over het terugnemen van migranten. De akkoorden zijn geheim en je kunt dus niet protesteren. We weten niet hoeveel het ons kost.'

Er zijn ook landen die geen akkoord willen want die ontvangen meer inkomsten uit wat hun over de grens werkende landgenoten naar huis sturen dan uit ontwikkelingshulp.

Melo loopt weg en komt terug met een schaal olijven.

'Nu is de Italiaanse staat aan het onderhandelen met Libië,' zegt Paola, 'over het tegenhouden en terugsturen van migranten. De Libische kustwacht zal door Italië worden getraind en krijgt bovendien boten. Het zal in Europa de indruk wekken dat het probleem is opgelost, maar intussen gebeuren er de vreselijkste dingen in Libische detentiecentra.'

Het Forum heeft samen met andere organisaties een verzoek ingediend bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties waarin ze vragen om een humanitaire verblijfsvergunning voor mensen die vastzitten in Libië. Met deze verblijfsvergunning kunnen ze naar alle landen die de Conventie van Genève hebben ondertekend. 'Maar het lijkt of niemand een oplossing wil, want hiermee kan het electoraat worden beïnvloed. Waarom zijn die mensen arm, waarom vluchten ze? Het is als het verhaal van de wijze die

naar de maan wijst en de dwaas die naar de vinger kijkt. Niemand is geïnteresseerd in de maan. Natuurlijk kan heel Afrika hier niet naartoe komen, daar gaat het me niet om. Ik wil dat ze hebben wat wij hebben.

De politici leiden de aandacht af van het echte probleem, ze hebben een vijand nodig. In plaats van aan het kapitalisme, de banken, de corrupten, de plundersaars van Afrika, geven ze de schuld aan de migranten. De enige hoop is de publieke opinie. Als de hele wereld verantwoordelijkheid nam voor Afrika, zou het behapbaar zijn. Mensen opvangen zolang het daar gevaarlijk is en met z'n allen Afrika erbovenop helpen.'

Heel veel mensen zijn verdronken sinds mijn vorige bezoek van een halfjaar geleden. 'Duizenden,' zegt Paola, 'ook vannacht weer, vijftientig. Je helpt, je redt, omdat je beseft dat het mensen zijn, mensen zoals jij. Het is begrijpelijk dat velen dat niet tot zich door willen laten dringen. Je realiseren dat er anderen zijn die het moeilijk hebben en dat je daar verantwoordelijkheid voor moet nemen, verandert je leven. Toch zou ik niet terug willen naar die staat van onwetendheid en lekker klagen over het stinkende schip. Misschien ook omdat je zo kunt zeggen dat je aan de goede kant stond.

Veel mensen ontbreekt het aan voorstellingsvermogen. Tegen hen die zeggen dat we die migranten dan maar moeten laten verdrinken zeg ik: "Goed, ik geef je een kind en jij gooit het in het water. Je moet niet aan anderen vragen het te doen. Als je ook maar een beetje ballen hebt dan doe je het zelf. Wil je dat we ze terugsturen naar Libië? Ik geef je een vrouw en jij brengt haar naar het kamp waar ze

vandaan komt. Misschien blijf je een dagje om te kijken wat er gebeurt en dan kom je terug en ga je door met je leven.”

Via Roma

Na het ontbijt op de binnenplaats, waar de muren zijn behangen met beschilderde houten vissen en schildpadden, ga ik de deur uit voor een wandeling langs een paar mensen die ik door Paola heb leren kennen en om een fiets te huren. Wanneer ik de poort uitga, langs de al even kleurrijke door Paola beschilderde vogel-b&b die in de boom hangt, zie ik achter het hoge gras de dakjes van de graven met kruisen op de nok. Ik besluit te gaan kijken. In december liep ik daar in de regen, nu is het een stralende dag. Vooral de foto op een graf, van Welela, raakte me, een twintigjarige vrouw uit Eritrea. Nadat ze zware brandwonden had opgelopen bij een explosie in een Libische wachtruimte, was ze in een bootje geduwd en dood aangekomen op Lampedusa. Ingewikkelde zoekacties leidden naar haar broer in Zweden en zo is haar naam achterhaald. Een Lampedusaanse heeft toen een plaats in haar familiegraf aangeboden. Later vertelde deze vrouw aan Paola dat ze borstkanker had en dat ze hoopte door deze ruimhartige daad de Allerhoogste te vermurwen haar nog even in leven te laten. Ze leeft nog steeds.

Bij de poort van de begraafplaats lees ik de tekst van Emily Dickenson: ‘Om verdriet te kunnen voelen over de dood van iemand die we nooit hebben gezien moet er een zielsband bestaan.’ Van velen die hier zijn begraven weten

we de naam niet. We weten niet eens hoeveel onbekenden hier begraven liggen. De mensen van het Forum doen hun best namen te achterhalen. Er is nog steeds familie die wacht, hoopt, bidt.

Tussen de graven met beelden van Jezus, Maria, engelen, soms met foto's van Lampedusanen erbij, dragen stenen soms de tekst: 'Dit is een graf van iemand van wie we de naam niet kennen, iemand die verdronken is in...', en dan volgt er een recent jaartal. Jaren waarin wij naar ons werk gingen, vakantie vierden en af en toe iets hoorden over mensen die omkwamen bij een gevaarlijke oversteek. 'Hier rust een migrant, 29 september 2000', het wapen van de eilanden Lampedusa en Linosa erboven, een verdroogde roos ernaast.

Het pad waarvan het grind knerpt onder mijn voeten voert naar een perk met kruisen, gemaakt van hout van de boten waarmee deze mensen de tocht waagden. Op een marmeren plaat staan de regels van Cesare Pavese: '*Quale mondo giaccia al di là di questo mare non so, ma ogni mare ha un'altra riva e arriverò*'. Welke wereld aan de overkant van deze zee ligt weet ik niet, maar elke zee heeft een andere oever en die zal ik bereiken.

Op een bordje lees ik dat hier moslims en christenen begraven liggen, oude en jonge mensen, zwart en blank, gestorven op hun reis naar een nieuw leven. Ik blijf een tijd staan kijken naar al die kruisen, elk in een andere kleur maar alle zonder naam.

Wanneer ik het kerkhof verlaat zie ik hoe op het aangrenzende terrein plezierjachten worden opgeknapt voor de naderende zomer. Ook in de smalle zijstraten zijn meer winkels open en worden etalages vol gezet met koopwaar.

Ik ga naar het kantoor van Mediterranean Hope in de Via Luigi Pirandello, om iets af te spreken met Francesco, de bezielende leider die ook door tekeningen uiting geeft aan de tragedie die zich hier afspeelt, aan zijn wanhoop en woede. Mediterranean Hope werd opgericht door de Italiaanse protestantse kerken na de grote schipbreuk van 3 oktober 2013 waarbij vlak voor de kust van Lampedusa 368 mensen verdronken, voornamelijk Eritreeërs. De kerken wilden ter plaatse zijn, openden hier een kantoor. De medewerkers geven ruchtbaarheid aan wat hier gebeurt door middel van artikelen, manifestaties, een website, sociale media. Ze bieden praktische hulp, geven kleding, juridische steun. Mediterranean Hope, met name bekostigd door de Waldenzen, de oudste protestanten van Europa die ooit zelf zwaar zijn vervolgd, zet zich ook in voor humanitaire corridors vanuit Libanon. Het zijn vrienden van Paola en ze maken deel uit van het Forum.

Door het open raam zie ik Francesco, een man van halverwege de veertig met een krachtige uitstraling, afkomstig uit Umbrië, maar sinds 2013 eilandbewoner. Hij kijkt verast, komt naar de deur.

‘Ik kom je nu niet storen, hoor, maar ik hoop dat je binnenkort tijd hebt om te vertellen hoe het gaat.’

‘De situatie verslechtert.’

‘Francesco! Telefoon. Simone,’ klinkt het van binnen.

‘O, dat is Beiroet. Bel me Rosita, dan spreken we iets af.’

Ik wandel verder door de Via Roma, de lange brede hoofdstraat met lage okergele huizen waarvan de schaduwen donker staan afgetekend op het plaveisel. Op de vele terras-

sen zitten mensen aan de koffie of een aperitief. In een van de zijstraten is de fietsverhuur, maar die blijkt nog niet open.

Als ik vlak bij de vertrouwde Bar Royal ben waar ik koffie wil drinken, komen twee mannen me tegemoet. De een blank en een jaar of veertig, met zwart haar, de ander zwart en een stuk jonger. Ze steken hun hand op, lachen en zeggen 'Buongiorno'. Nee, verder spreken ze geen Italiaans en ook geen Engels. De oudste van hen spreekt wel Frans. Ik vraag waar ze vandaan komen. De oudere man komt uit Turkije. Hij geeft me een hand. 'Mustafa.' Zou hij in de opvang werken? Hij ziet er netjes uit, in een donkere broek en een licht overhemd. Hij is met de boot gekomen, gevlucht voor Erdoğan. Een Turk heb ik hier nog nooit ontmoet. Ook de ander geeft me een hand. 'Asin', uit Soedan.

'Un caffè?'

Dat accepteren ze graag. We gaan zitten aan een van de tafeltjes en ik bestel drie *espressi*. Ze zijn nu tien dagen in de opvang. Ze hebben een bed, elke dag een *macaronata*. Mustafa is van Turkije naar Libië gevlucht en was vanuit Libië binnen een dag op weg naar Italië, want hij had geld en is blank. Het zijn de zwarten die worden mishandeld. Mustafa vertaalt wat Asin vertelt. Zou hij inderdaad een Turk zijn, vraag ik me ondertussen af. Die spreken toch geen Frans? En Turks is geen Arabisch. Misschien een Egyptenaar.

Asin heeft een jaar moeten werken om zijn overtocht te betalen, vierduizend euro. Ik zeg dat ik heb gehoord dat het zwaar is in Libië. Asin doet of hij schiet, slaat. Als je niet betaalde in de haven gooiden ze de boot om.

Hij werkte met aluminium, lange dagen, onder de ogen van opzichters.